

Юлиан ЖИЛИЕВ¹

Ема – това съм аз (Вазов и Флобер)

Резюме

Статията си поставя за цел да отговори на няколко въпроса, свързани с автобиографичната и литературната основа на Вазовия разказ *Ема*, скритата му съотнесеност и противопоставеност на Флоберовата Ема от романа *Мадам Бовари*, както и да проследи някои „боваристки“ сюжети в прозата на антибовариста Вазов.
Ключови думи: фикция; междутекстовост; реализъм; боваризъм

Abstract

Emma – That’s Me! (Vazov and Flaubert)

The article aims to answer a few questions related to the autobiographical and literary basis of Vazov’s short story *Emma*, its hidden correlation and opposition to Flaubert’s Emma from the novel *Madame Bovary*, as well as to trace some “bovarystic” plots in the prose of the antibovaryst Vazov.

Key words: fiction; intertextuality; realism; bovarysme

Разказът *Ема* (*Емма*) на Иван Вазов излиза за първи път в сп. *Светлина* (кн. 3, 1894 г.); по-късно е поместен в книгата с „добродушни разкази“ *Утро в Банки* (1905), но – както отбелязва изследователят на литературната периодика Христо Д. Христов – без „реалистичния“, „развенчаващ романтиката на героите“ епилог, който „основно променя облика му“². Би могло да се каже и обратното: не епилогът в първоначалната публикация, а именно отпадането му при включването на разказа в сборника е довело до новия и окончателен вариант, оставящ любовта между Ема и Карекон в миг на щастлива незавършеност. Така го чете и Михаил Арнаудов, като „любовно обяснение между млад българин и една швейцарка, гдето всичко се стича най-благоприятно, върху фона на романтичен пейзаж край Цюрихското езеро“³. Оспорвайки по-ранното несправедливо отношение на д-р Кръстев към творбите в *Утро в Банки*, Арнаудов посочва на първо място *любовните* разкази, внасящи „нов кръг мотиви“, „спокойно и оптимистично възприемане на действителността“ с „усет за вечно-занимателното в една литература, поставила

¹ **Julian Zhiliev** is a literary critic and translator. He teaches Bulgarian language to foreign students at the Technical University of Sofia. He publishes book reviews, articles and studies in periodicals and scientific journals. He has translated *Souvenirs pieux* and *Archives du Nord* by Marguerite Yourcenar, *Contre Sainte-Beuve suivi de nouveaux mélanges* and *L'affaire Lemoine* by Marcel Proust, *Vaphomet* by Pierre Klossowski and others.

² „Периодика и литература“, т. 1, изд. на БАН, 1985, с. 643. [“Periodika i literatura”, t. 1, izd. na BAN, 1985, s. 643].

³ Арнаудов, Михаил. *Иван Вазов. Живот и дело*, изд. „Хемус“, 1944, с. 238. [Arnaudov, Mihail Ivan Vazov. *Zhivot i delo*, izd. “Hemus”, 1944, s. 238].

си за цел да отразява живота в най-човешките му прояви и най-странните или потресните му моменти, както показват това разказите на общепризнати световни нувелисти“. А други Вазови творби (*Звездата и Дъщерята на Пилата*), определени от Арнаудов като „великолепни по замисъл и стил източни легенди“, му напомнят „по чистота на формата, правда на фантазните видения и религиозно вдъхновение подобни историко-митични разкази на Флобера“⁴. Към посоченото от Арнаудов с основание ще добавим и точното наблюдение на Димитър Михайлов, че героите в най-добрите му разкази „не се съгласяват, съпротивляват се на реалността или си измислят своя „реалност“. В това се състои тяхната романтична природа“⁵. Само няколко години след твърдението на д-р Кръстев, че „у нас един Gustave Flaubert е немислим, невъзможен“⁶, Вазов създава завладяваща фикционална реалност, макар сам да е „убеден антибоварист“⁷.

Все пак заглавието *Ема* би могло да задържи по-задълго вниманието на критиката, което досега, доколкото ми е известно, не се е случвало. То очевидно не е от „Вазовските заглавия“⁸ и очаквано не присъства сред разглежданите в статията на Милена Цанева. Не е дотам ясна и връзката му с персонажи от чужди произведения, както е при *Балканските Ромео и Юлия*, *Маргарита* или *Нора*, въпреки че изглежда почти невъзможно да е избрано случайно в наситения с литературни реминисценции или с биографични възпоминания и препратки контекст на Вазовото писане. Ако отнесем размишленията на Георг Зимел от есето му *Психология на кокетството*⁹ към разказа *Ема*, с доста голяма сигурност ще доловим (покрай Кантовата формулировка на изкуството) и „кокетството“ на това заглавие като „целесъобразност без цел“. Не са много женските имена, онасловили творби на Вазов – *Тотка* е едно от тях; според коментара на автора, разказът се основава на действителна история, в която е изтъкнал „нови еманципаторски веяния у нашите жени“, както приемливо е дефинирано недопустимото им (поне на думи) естество. *Луиза*

⁴ Пак там, с. 233. [Pak tam, s. 233].

⁵ Михайлов, Димитър. *Иван Вазов. История. Поетика. Диалози*, изд. „ДАР-РХ“, 2015, с. 235. [Mihaylov, Dimitar. *Ivan Vazov. Istorija. Poetika. Dialozi*, izd. „DAR-RH“, 2015, s. 235].

⁶ Д-р Кръстьо Кръстев, *Стоян Михайловски – Novissima verba*, Периодическо списание на БКД, год. VII, 1890, кн. 35, с. 764; също и в Съчинения, т. 2, Академично издателство „Проф. Марин Дринов“, 2001, с. 418. [D-г Krastyo Krastev, *Stoyan Mihaylovski – Novissima verba*, Periodichesko spisanie na BKD, god. VII, 1890, kn. 35, s. 764; sashto i v Sachinenia, t. 2, Akademichno izdatelstvo Prof. „Marin Drinov“, 2001, s. 418].

⁷ Неделчев, Михаил. *Как работи литературната история?*, т. 2, изд. на НБУ, 2021, с. 71. [Nedelchev, Mihail. *Kak raboti literaturnata istoria?*, t. 2, izd. na NBU, 2021, s. 71].

⁸ Цанева, Милена. *Автори, творби и проблеми*, изд. „Български писател“, 1990, с. 262-269. [Tsaneva, Milena. *Avtori, tvorbi i problemi*, izd. „Balgarski pisatel“, 1990, s. 262-269].

⁹ Зимел, Георг. *Фрагментарният характер на живота*, изд. „Критика и хуманизъм“, 2014, с. 197, прев. Теодора Карамелска. [Zimel, Georg. *Fragmentarniyat harakter na zhivota*, izd. „Kritika i humanizam“, 2014, s. 197, prev. Teodora Karamelska].

от стихосбирката *Избавление* също е озаглавила, този път лирическа творба; в нея поетът, след като е описал ангелската красота на девичата, с огорчение споделя, че: „тя с равнодушие ме слуша, / „България!“ кога рече“, за да завърши с характерни за националния романтизъм и любовната си „идеология“ стихове: „И нека красна е она / и сини очи нека светат / на бяло лице, но поетът / не ще обикне таз мома.“.

С „индиферентната към нашата кауза“ полякия поетът е дружал в Букурещ (*Вазов за своите творби*). Пред Иван Шишманов авторът уточнява и други истински или променени имена, присъстващи в лириката му (Зихра, Риза, Гмитра, Рина, Сусана, Ангелина, Фатма, Жанета, Фанни), всяко едно от които, както подсказва стихотворението *Име*: „... за мен не е нищожно, / то и тайно му значение, / нито пък ми е възможно / да го слушам без вълнение.“. *Кой кой е?* в белетристичните му произведения писателят също е изяснил покрай често срещаните нарицателни персонажи на *Дон Жуани* и *Ловласи*. Името Ема обаче и „тайното му значение“ е оставено без никакъв коментар, сякаш е саморазбираемо сред мяркащите се по страниците на творчеството му Лукреция, Мариторна, Маргарита, Шарлота, Семирамида, Анна, Калипсо, Пенелопа, Елена, Венера, Диана, Аспазия... Така Вазов, който споделя за *Утро в Банки*, че „както всичките ми други разкази, тъй и тия имат винаги някаква реална основа“ и че „аз въобще не мога да творя от нищо и затова тук у мене няма много фикция“, тъкмо по повод на *Ема* като че ли се самопровергава: „Бях в Люцерн и там един път видях един студент българин, че се разхожда в лодка с една швейцарка. Това ми вдъхна идеята да напиша разказа си. Всичко друго е фикция. Студента не го познавах.“.

Година след излизането на *Ема* е публикувано, отново в сп. *Светлина*¹⁰, стихотворението *Люцерн* („Във гъстий върволяк на пъстра сган всемирна...“). Възможно е авторът да е разпознал в нечие лице български черти, но един Сент Бъов непременно би попитал: „Как, по какво сред тази „пъстра сган всемирна“ познахте, че момата в лодката е швейцарка?“¹¹ Без да си задаваме подобни въпроси, чиито отговори неизменно ще намираме под определението ф и к ц и я, ясно е, че пред Шишманов в този случай Вазов повече е прикрил, отколкото е разкрил, дори е пренесъл лодката с двамата влюбени в Цюрихското езеро. Разбира се, не става въпрос да идентифицираме действително съществувало лице, девойка или млада жена, срещната от Вазов в Люцерн или

¹⁰ Сп. *Светлина*, год. V (1895), кн. 4. [Sp. *Svetlina*, god. V (1895), kn. 4].

¹¹ В пастиша на Марсел Пруст „Критика на романа на г-н Гюстав Флобер *Аферата Льомоан* от Сент Бъов в рубриката му в *Конституционел*“ знаменитият критик, следвайки своя „обективен метод“, възразително пита романиста за един от персонажите му, наречен „реакционер“: „Реакционер? По какво го познахте от разстояние? Кой ви го каза? Как разбрахте това?“. Пруст, Марсел. *Аферата Льомоан*. [Prust, Marsel. *Aferata Lyomoan*]. <https://chitatelski-klub.nbu.bg/аферата-льомоан/>

някъде из Швейцария и изобразена в разказ под едно или друго име: това би било литературоведски безсмислено, ако не и заблуждаващо от гледна точка на възможните перспективи, които непредубедената рефлексия би доловила в художествения текст. В този смисъл няма никакво значение как се е казвала девойката и, обратно, има голямо, „почти“ символично значение, че е наречена Ема и че е озаглавила разказа. От друга страна, това само по себе си не е основание да се пренебрегнат останалите, художествени или не, творби и свидетелства на автора, елементи от които, често пъти смесени до неразличимост, градят фикцията. С други думи, фикционалното е непотвърдимо, но е мислимо и въобразимо.

В автобиографичните текстове на Вазов Люцерн е особено скъпо на сърцето му място. В *Живота на поета, както ми го разказа сам той*, записан от Шишманов, и по-точно в частта, озаглавена *В Швейцария и Франция*, Вазов споделя: „На върха Пилат на Люцернското езеро се запознах с една парижанка, с която посетих Шамони и пътувах по Рейн. От Швейцария донесох своите Швейцарски сонети.“ През 1894 г. в сп. *Български преглед* поетът отпечатва цикъла *Женевско езеро*; в него, казва Вазов, „възпявам доброто чувство и любовта. Има навеи от V. Hugo“. Между тези стихотворения е и *Лодката*¹², по мотив от А. Шение („По лазурното езеро лодката леко / фърчи...“) и с цитат от Юго („И пред мене Пилат – о, Пилат незабвенни / димей“), както се вижда от вече публикувания пътепис *Пилат*¹³, където два стиха от *Легенда на вековете (XXV Планини)* са цитирани в оригинал (« ... le Pilate fumant, / qui sonne tout entier comme un grand instrument »). И, докато отделни стихове от *Лодката* – „Ти внимателно слушаш; а аз мълчаливо / в своите спомени плувам, в чаровен захлас.“; „Рейнският бял водопад гръмовито се пени...“ или „И кога надалеч бъда аз, тоз час чудни, / кат блян, / спомен също ще е; и в мечтите си блудни / аз ще гледам как плуваме с теб по Леман“ – загатват за неименуваната спътница, то в пътеписа *Пилат* няма знак за присъствието ѝ. В Шишмановата *Анкета с Вазов* на въпроса: „От кое място сте запазили най-приятен спомен?“, отговорът отново е: Pilatus¹⁴. И, тъй като за поета „няма по-романтичен кът в цяла Европа от Четирекантонното [Фирвалдщетското] езеро с чудесното кръжило на планините му“, той го пренася и в спомените на госпожа Диварева от *Казаларската царица* (II част, глава V *Честитявка*), която по време на сватбеното си пътешествие до Женева и

¹² Сп. *Български преглед*, год. I, (1894), кн. 6, Лодката, в цикъла Женевско езеро. [Sp. *Balgarski pregled*, god. I, (1894), kn. 6, Lodbata, v tsikala Zhenevsko ezero].

¹³ Сп. *Мисъл*, год. III (1893), кн. 7, Пилат (Швейцарски бележки), с. 522. [Sp. *Misal*, god. III (1893), kn. 7, Pilat (Shveysarski belezhki), s. 522].

¹⁴ Шишманов, Иван. *Дневник и досиета 1879-1927 г.*, изд. „Прозорец“, 2015, с. 349. [Shishmanov, Ivan. *Dnevnik i dosieta 1879-1927 g.*, izd. „Prozorets“, 2015, s. 349].

Париж „беше посрещала изгрев слънце на бърдото Риги-Кулм и пила мляко с кафе на чуката Пилат“. Така, в обгърнатите с красота и любов Пилат и Люцерн, се появяват една швейцарка, една парижанка и една българка. Последната впрочем е епизодичен и тутакси окарикатурен персонаж в романа, тъй като не знае къде е Черни връх, предпочетен от Милка и Бранков за „сватбен“ излет пред алпийските „висове“. Травестията на вдъхновените Вазови впечатления, поверени на паметта на Диварева, напомня за „приземяващия“ похват, използван в отпадналия от *Ема* епилог, в който Каревков, върнал се от Швейцария без Ема, е вече добре разположен в семейна, чисто нашенска лодка, но продължава да си спомня „едничкия роман в живота си“ и дори да го украсява, прибавяйки, че в действителност бил само свидетел на нещастния край на двама влюбени, чиято лодка се преобърнала и те се удавили в езерото. Няма как Вазов да не е почувствал, че здравомислието и отказът от романтични мечти и блянове, от поезия и фантазия, не предлагат нищо повече от тривиален, нравствено приемлив и реалистично анестезиран, безлюбовен завършек. Едновременно с това красотата на швейцарските върхове и езера, както и на българските под други заглавия, е неотделима от Вазовата любовна „топика“. Години по-късно, в писмо от Шезиер до Евгения Марс (14 юни 1914 г.), авторът му – далеч от любимата си и от своята „стара любовница Витоша“, т.е. слабо предразположен към поетичен възторг и захлас – признава и това:

Швейцария е чужда за сърцата ни, нейните хубости са студени. Никакви спомени скъпи и страдни за нас не затоплят, не оживотворяват тия намусени горди планини, тия зелени гори, тия потайни долини, това лазурно сега швейцарско небе. Уви, много говорят те на очите, но нищо не говорят на сърцето ми и на душата ми. Те са книга, на която съдържанието липсва за нас или ни е съвсем непонятно и чуждо.

Несъмнено е, че през 1893 г. Вазов е видял Швейцария по друг начин и че в цикъла *Женевско езеро*, в замисляната лирическа *Алпийска книга*, в пътеписа *Пилат* или в разказа *Ема* патосът и настроенията са съвсем различни, независимо дали се обръща към „усладени“, или най-често „страдни“ сърца. Написани са не с поетико-конвенционален, а с истински копнеж и любов: към природата, към „вечната женственост“ и красотата на земното ѝ възплъщение, към винаги същата „Жена, възшебница, богиня“ (както гласи началото на стихотворение от сбирката *Дисонанси*), може би към неznайната парижанка или към швейцарката Ема, която е самата противоположност на Луиза и обича всичко българско... Все пак предполагам, че Вазовите мотиви са много повече литературни, отколкото биографични, и че свидетелствата му пред Шишманов, и да искат, не могат да съдържат нито интимни признания, нито неподозирани референции и алюзии, още по-малко отговорите, които впоследствие ще даде критическата и читателската рецепция. И не защото

конкретните житейски факти не могат да бъдат повод и „личен двигател“ на творчеството, а защото художественият текст, веднъж публикуван, кореспондира независимо от автора си с други, познати или непознати произведения на литературата и изкуството. В статията си *Вазов спори с Толстой*¹⁵ Светлозар Игов първоначално допуска, че „не е било възможно Вазов да не е чел Толстоевия роман“, за да предприеме продължително търсене, което накрая се увенчава с успех; Вазовите думи пред Шишманов – „цяла една нощ бях чел *Анна Каренина* при слабото осветление на една лампа“ – действително потвърждават предположението му, че фразата „под игото“ е могла да дойде от романа на Толстой. Но по-същественото в случая е, че едно „вазовско“ заглавие като *Под игото* (статията на Св. Игов е посветена на Милена Цанева), макар избрано след „плебисцит“, сякаш удвоява стойността си, бидейки „навей“ или „оттласкване“ от друго произведение, един вид възкачване от реалността към мета-реалност, към литературата. В сходна мета-позиция се оказва и заглавието *Ема* след отпечатването на Вазовия разказ *Една сцена на Св. Кралската площад*¹⁶, в който невярната съпруга от село Чуковец, Радомирско, е наречена едновременно „чуковецка мадам Бовари*“ и „българска госпожа Каренина**“, като двете определения са пояснени под линия от самия автор по начин, недвусмислено показващ доколко тези творби са били по това време (не)познати у нас: „*) Героиня на един Флоберов роман, носящ това име; **) Героиня на романа на графа Толстой: *Анна Каренина*.“.

Чел ли е Вазов *Мадам Бовари*, или славата на романа се е простирала вече дотам да се знае за него дори без да е четен? Година след френското издание се появява анонимен превод на руски¹⁷, в който, както и в първоначалната публикация в *Revue de Paris*, сцената с движещия се „бясно“ и „без цел“ из Руан фиакър, „най-прочутата съпругеска измяна в прозата на деветнадесети век“¹⁸, е съкратена от цензурата. Първото споменаване¹⁹ на Флобер от Вазов е от 1880-а, годината на смъртта на френския писател; седмици по-късно отново в *Народний глас* излиза поемата *Сантиментална разходка по Европа*, за която поетът споделя пред Шишманов: „Беше ми направило само впечатление заглавието на един роман на Флобера: *Voyage sentimental*. Но самия роман не бях чел.“ Смесването на *Voyage en Orient* и *L'éducation sentimentale* не изглежда да е било

¹⁵ Игов, Светлозар. *Вазов спори с Толстой* (За заглавието *Под игото*), в. Култура, 2010, бр. 21, с. 6. [Igov, Svetlozar. *Vazov spori s Tolstoy* (За zaglavieto *Pod igoto*), v. Kultura, 2010, br. 21, s. 6].

¹⁶ Сп. *Денница*, год. I, 1890, кн. 12, с. 550-553. [Sp. *Dennitsa*, god. I, 1890, kn. 12, s. 550-553].

¹⁷ „Библиотека для Чтения“, № 8, т. 150, Санкт-Петербург, 1858. [“Biblioteka dlya Chteniya”, № 8, t. 150, Sankt-Peterburg, 1858]. <https://books.google.ru/books?id=4i8WAAAAAYAAJ&pg=RA11-PA1&hl=ru#v=onepage&q&f=false>

¹⁸ Барнс, Джулиан. *Папагалът на Флобер*, изд. „Народна култура“, 1990, прев. Димитрина Кондева. [Barns, Julian. *Paragalat na Flober*, izd. “Narodna kultura”, 1990, prev. Dimitrina Kondeva].

¹⁹ В-к *Народний глас*, бр. 142, 2 дек. 1880, с. 4. [V-k *Narodniy glas*, br. 142, 2 dek. 1880, s. 4].

грешка на записващия, но така или иначе други четени-нечетени Флоберови творби Вазов не посочва до отпечатването на споменатия разказ *Една сцена на Св. Кралската площад*. „Сцената“ всъщност е повече от възмутителна за насъбралото се множество около невярната бегълка, която не желае да се върне в своя дом и бива насила принудена от представител на властта и от съпруга си.

Шумът и негодуванието дойдоха до върха си, когато мъжът, изведнъж, из крайна апатия, дойде в свирепост и удари с няколко юмука жена си по лицето, за да смири упорството ѝ. – Боже мой! Какво нещастие! – извика студентът и се спусна връз джандарина и мъжа, като да им изтегли из ръцете жертвата. И под същия импулс, като галванизирана, всичката тълпа направи същото движение и се затече на помощ на селянката. Нямаше вече ни един глас, ни една душа, ни един поглед, който да не беше за нея.

Но не толкова стълкновението между възмутената човешка съвест и „законното право“, колкото грозното насилие над грешницата, „фърлена във файтона, в който се качиха и джандаринът, и мъжът“, се превръща в страшна и неразрешима енигма на разказа.

Тозчас видяхме, че неравната борба се поднови и в колата между двамата мъже и жената и тя, види се, подир героични усилия, успя да се изправи цяла, с очевидната цел да се фърли от колата. (...) Тя се пак смъкна във файтона под дъжд от юмуци (...) Файтонът закриви из новата улица, която е между митрополията и Дондуков булевард – тогава пак видяхме цялата група: селянката беше простряна в дъното на колата, в краката на джандарина, а мъжът ѝ с цялата тежест беше се тръснал въз нея, за да ѝ пресече всяка възможност за изскубване, а с една ръка ѝ запушваше устата, за да не вика.

Вероятно ще си спомним думите на прокурора Ернест Пинар от обвинителната му реч срещу автора на *Мадам Бовари*: „Падението се извършва във файтона!“²⁰ – без да може със сигурност да се каже каква по-точно емоция е изразил с интонацията си, ако се съди само по необичайния удивителен знак в края на изречението. Вазовата присъда над насилниците не би била по-различна, ако трябваше да я произнесе: вместо това през очите на множеството е видял падението на закона до съучастник на съпругеската тирания и го е представил в разказа си чрез – както без колебание е написал – „тая груба и отвратителна картина на оскърбение човешката личност“. На пръв поглед е странно да се оприличава чуковецката неверница на мадам Бовари, както е сторил Вазов: та тя едва ли някога е чувала за романтични четива и мислила за любовни разходки с лодка и рецитации на стихове из *Езерото* на Ламартин; още по-абсурдно би било да ѝ

²⁰ Материали по процеса срещу Гюстав Флобер. Вж. Г. Флобер, *Избрани творби в 4 тома*, т. 1, изд. „Народна култура“, 1984, с. 402, прев. Пенка Проюкова. [Gustave Flaubert, *Izbrani tvorbi v 4 toma*, t. 1, izd. „Narodna kultura“, 1984, s. 402, prev. Penka Proykova]. Тук думата „файтон“ е заменила „фиакър“.

се приписват романтични идеали и разочарования от сблъсъка с реалността, вкус към „авантюрата“, сладостно-мъчителни фантазии и бягства в измислени светове, накратко – нищо от психологията на „боваризма“, изследвана от Жюл дьо Готие и Пол Бурже в контекста на нихилизма и анархизма, на декадентството и социализма, иначе добре познати и на българския писател, оспорвани и отхвърлени в романа му *Нова земя*. Но пък, от друга страна, Вазов по удивителен начин е преакцентирал мотива за изневярата, издигайки човешкото достойнство и индивидуалната воля над греха и разкривайки „патриархалния“ закон като може би по-нетърпимо зло. Що се отнася до именуването на селянката „българска госпожа Каренина“, то е със същия привкус на мастило, т.е. плод на скорошно четене, но за разлика от Пол Бурже, литературно „интоксикаран“ от *Мадам Бовари* и *Възпитание на чувствата*, влиянието на Флобер или Толстой върху Вазов се свежда най-вече до външни, „занимателни“ сюжетни детайли. Например в изграждането на характерите на тези най-близки до Ема и Анна женски персонажи от *Казаларската царица* и *Нова земя* – Цонка, която „гълта жадно между два урока запретени от надзирателката преводни романи“, и Драга, която полушеговито-полусериозно признава: „Аз обичам героинята Анна Каренина (...) Знаела как либила“. И, тъй като привлякохме съпоставката между случилото се във фиакъра и във файтона не за да решим коя от двете сцени е по-„прочута“ или по „за цензуриране“, а за да потвърдим неафиширания, но несъмнено майсторски противопоставен прочит от Вазов на Флоберовия роман, то очевидно е, че по-неведомите пътища на междутекстовостта се разминават привидно сходни, но натоварени с противоположно съдържание транспортни средства, метафори на две скандализиращи порядъчността крайности, независимо от формалната им скритост или откритост. В търсене на „секрета на тая страшна дисхармония между двете половини на човешкия род“ и други разкази (*Изпросила*, *Обикновена история*, *Драма*), както последвалите романи и повестта *Нора*, в различно мотивирани адюлтерни ситуации поставят същия въпрос, който според Вазов „никакви гениални умствания на новата философия, никакви социални и политически преврати няма да го разрешат“.

В пикантно украсения разказ *Увеселителен влак*²¹ от сборника *Утро в Банки*, който с хумористичния си тон усилва усвоените от Вазов наративни ефекти, Магдалина, „останала си простодушна провинциалка“, има нещастieto да се изгуби от мъжа си в навалицата на главната *Strada Victoriei*, наред пленителния и „пълнен с опасни примамки и съблазни“ Букурещ.

²¹ Сп. *Светлина*, год. X, 1900, кн. 6, с. 1, тук с първоначалното си заглавие Приключенията на Г-жа Туркулова. [Sp. *Svetlina*, god. X, 1900, kn. 6, s. 1].

Изтървалият („по една непростителна разсеяност“) съпругата си Цанко тръгва да я дири из града, узнавайки с нарастваща тревога от съдействащата му полиция („и тя турила на нога всичките си средства“) само местата, на които преди час е била, и мъжете, с които се е срещала, докато накрая не му съобщават, че я видели да вечеря в бирария-градина с „един от най-опасните донжуани на столицата“, с когото оттам излезли „алабраце“. Последвалият превъзходен с двусмислията си диалог между Цанко, „отчаяно слаб в областта на литературата“, и полицейския комисар, според когото „останалото зависи от... темперамента и въззренията на мадам Туркулова“, е огледално отражение на читателската склонност към „боваризъм“, въздигнат от Даниел Пенак век след Жюль Готие до „право“, „вълшебно състояние“ и дефиниран иронично като „едно от най-разпространените неща на този свят, след като непрекъснато го откриваме у другия“²². Но не изглежда ли смайващо, че и в този разказ един файтон „фучи“ като стрела и „фърчи“ от консулство до консулство из Букурещ, пришпорван от ревнивото безпокойство на Цанко и „изтрещяващ“ винаги късно там, откъдето хубавата му, кокетна и доверлива съпруга вече си е тръгнала, за да му дойде горчиво на ум, най-накрая, българската пословица: „Кокошка и жена синор нямат“, а и да отдаде право на турците, дето казвали: „На жена калъч дай, воля не давай!“. За радост, файтонните терзания на Туркулов се оказват напразни, но пък за беда, пословично-обидното му мнение за жените го разкрива точно като „турчин“ в онзи смисъл, от който произтича недоразумението с фамилното му име, станало причина да заведат Магдалина в „турското консулато“ и да я мислят за „жена на турчин“, какъвто, напротив, нито един турчин от дипломатическото представителство в Букурещ не се е показал спрямо нея. Чрез тази виртуозно преобърната игрословица Вазов още веднъж и най-„добродушно“ е изразил не, разбира се, отношението си към жените, а към онези, които, подобно на Цанко, са напълно лишени от литературни, т.е. еманципиращи „въззрения“.

В свое изследването върху Емилиян-Станевата проза Владимир Донеv, освен че припомня дадената от Готие дефиниция на „боваризма“ като „способност на човека да си представя, измисля себе си като друг, какъвто не е“, уместно подчертава и позитивните значения на термина (обикновено заобикаляни в критически съчинения под знака на реализмите) и по-специално важността му като „основа за артистичната дейност“²³. Възможно е думите на Ема Тилщайн от едноименния разказ: „Аз обичам всичко българско, аз искам да стана българка“, наред с

²² Пенак, Даниел. *Правата на читателя*, изд. „Кръг“, 2019, с. 165; прев. Лиляна Минкова. [Pennac, Daniel. *Pravata na chitatelya*, изд. „Krag“, 2019, s. 165; prev. Lilyana Minkova].

²³ Донеv, Владимир. *Емилиян Станев. Примамливите блясъци в прочита*, изд. „Сиела“, 2010, с. 58. [Donev, Vladimir. *Emiliyan Stanev. Primamlivite blyasatsi v prochita*, изд. „Siela“, 2010, s. 58].

уверението ѝ, потвърдило се впрочем, че от шест месеца учи български език, да предизвикват у читателите преди всичко патриотичен възторг и усмивки, провокирани от мощното алпийско ехо – рядко находчив ответ на Кареквата любов към швейцарката, но пък в чисто фикционален (и боваристки) план можем да се убедим как работи Вазовото въображение в търсене на идеалната за поета съпруга, намерена най-после от Стремски в образа на Невянка, заедно с която няма да пропуснат в сватбеното си пътешествие да посетят и „веселий Люцерн“.

Библиография

Вазов, Иван. *Събрани съчинения в 22 тома*, изд. „Български писател“, С., 1974-1979. [Vazov, Ivan. *Sabrani sachenienia v 22 toma*, izd. „Balgarski pisatel“, S., 1974-1979].

Флобер, Гюстав. *Избрани творби в 4 тома*, изд. „Народна култура“, С., 1984-1985. [Flaubert, Gustave. *Izbrani tvorbi v 4 toma*, izd. „Narodna kultura“, S., 1984-1985].

Арнаутов, Михаил. *Иван Вазов. Живот и дело*, изд. „Хемус“, С., 1944. [Arnaudov, Mihail. *Ivan Vazov. Zhivot i delo*, izd. „Hemus“, S., 1944].

Барнс, Джулиан. *Папагалът на Флобер*, изд. „Народна култура“, С., 1990. [Barns, Julian. *Papagalat na Flober*, izd. „Narodna kultura“, S., 1990].

Донев, Владимир. *Емилиян Станев. Примамливите блясъци в прочита*, изд. „Сиела“, С., 2010. [Donev, Vladimir. *Emiliyan Stanev. Primamlivite blyasatsi v prochita*, izd. „Siela“, S., 2010].

Зимел, Георг. *Фрагментарният характер на живота*, изд. „Критика и хуманизъм“, С., 2014. [Simmel, Georg. *Fragmentarniyat karakter na zhivota*, izd. „Kritika i humanizam“, S., 2014].

Д-р Кръстев, Кръстьо. *Съчинения*, т. 2, Академично изд. „Проф. Марин Дринов“, С., 2001. [D-r Krastev, Krastyo. *Sachinenia*, t. 2, Akademichno izd. „Prof. Marin Drinov“, S., 2001].

Михайлов, Димитър. *Иван Вазов. История. Поетика. Диалози*, изд. „ДАР-РХ“, В. Търново, 2016. [Mihaylov, Dimitar. *Ivan Vazov. Istoria. Poetika. Dialozi*, izd. „DAR-RH“, V. Tarnovo, 2016].

Неделчев, Михаил. *Как работи литературната история?*, т. 2, изд. на НБУ, С., 2021. [Nedelchev, Mihail. *Kak raboti literaturnata istoria?*, t. 2, izd. na NBU, S., 2021].

Пенак, Даниел. *Правата на читателя*, изд. „Кръг“, С., 2019. [Pennac, Daniel. *Pravata na chitatelya*, izd. „Krag“, S., 2019].

Цанева, Милена. *Автори, творби и проблеми*, изд. „Български писател“, С., 1990. [Tsaneva, Milena. *Avtori, tvorbi i problemi*, izd. „Balgarski pisatel“, S., 1990].

Шишманов, Иван. *Дневник и досиета 1879-1927*, изд. „Прозорец“, С., 2015. [Shishmanov, Ivan. *Dnevnik i dosieta 1879-1927*, izd. „Prozorets“, S., 2015].

„Периодика и литература“, т. 1, изд. на БАН, С., 1985. [“Periodika i literatura”, t. 1, izd. na BAN, S., 1985].

Пруст, Марсел. *Аферата Льомоан*. [Prust, Marsel. *Aferata Lyomoan*]. <https://chitatelski-klub.nbu.bg/аферата-льомоан/>

„Библиотека для Чтенія“, № 8, т. 150, Санкт-Петербург, 1858. [“Biblioteka dlya Chteniya”, № 8, t. 150, Sankt-Peterburg, 1858]. <https://books.google.ru/books?id=4i8WAAAAYAAJ&pg=RA11-PA1&hl=ru#v=onepage&q&f=false>